

niet gemakkelijker op. Zo wordt de lezer getrakteerd op een hoofdstuk van 50 pagina's (met een zeer klein lettertype) over de kabinetsformatie van 1948, dat zelfs in een geschiedschrijving over kabinetsformaties wel wat fors zou zijn uitgevallen. Het ontslag van Van Mook eist eenzelfde aantal bladzijden op. In het hoofdstuk daarover vindt men diverse nabeschouwingen, zoals Gase de correspondentie en interviews met nog levende getuigen onveranderlijk noemt, van de toenmalige minister van overzeese gebiedsdelen, Sassen. Het mag Gase als een verdienste worden aangerekend Sassen het nodige commentaar op zijn eigen handelen en dat van anderen in het jaar 1948 ontlokt te hebben. Aldus heeft Gase het de lezer van nu mogelijk gemaakt zich een indruk te vormen, waarom de minister van toen zich binnen een halfjaar bij al zijn collegae, inclusief die van zijn eigen partij, onbemind heeft gemaakt. Daarbij weet Gase het beeld van het hechte trio Romme-Sassen-Beel, dat door Bank en Jaquet al behoorlijk vergruizeld was, nog verder af te breken.

De lezer blijft, zoals gezegd, achter met de vraag waarom is gekozen voor de titel *Beel in Batavia*. Ongetwijfeld klonk het mooier dan bijvoorbeeld 'Neher in Batavia'. Misschien ook had de auteur al voor de titel gekozen, voordat bleek dat het in 1985 geopende archief-Beel minder informatie biedt over Beel zelf dan over anderen. Uit de eigenlijke tekst van Gases boek komt Beel, zodra hij in Batavia gearriveerd is, naar voren als een man, die zo spoedig mogelijk militaire actie tegen de Republiek wil ondernemen. In een bijlage is in de vorm van citaten een soort collage gemaakt uit de correspondentie van Beel vanuit Batavia aan zijn familie in Nederland. Daaruit leren we Beel kennen als iemand, die met Gods hulp meende de enig juiste weg te bewandelen en er daarbij niet ongevoelig voor was, indien hem langs die weg enig ceremonieel ten deel viel. De auteur heeft een kans laten liggen door de Beel van de bijlage niet met de Beel van het boek te integreren.

Van het katholieke trio, dat vanaf de zomer van 1948 zijn stempel drukte op de behandeling van de Indonesische kwestie, heeft door het proefschrift van Bank vooral de figuur van Romme een scherp profiel gekregen; Sassen krijgt bij Gase de belichting, die hij verdient, maar Beel wacht ondanks zijn duidelijke afbeelding op de voorkant van het boek van Gase nog op helderder contouren.

B. G. J. de Graaff

F. J. ter Heide, *Ordering en verdeling. Besluitvorming over sociaal-economisch beleid in Nederland 1949-1958* (Dissertatie Groningen; Kampen: Kok Agora, 1986, 380 blz., f49,50, ISBN 90 242 7565 2).

De samenwerking tussen KVP en PvdA in de jaren 1946-1958 is een intrigerend onderwerp van studie. In de eerste plaats natuurlijk door de tragische afloop van volgende experimenten met rooms-rode coalities. De 'nacht van Schmelzer' maakte op een voor alle betrokkenen schadelijke wijze een einde aan het kabinet-Cals. In 1977 liet de PvdA een gouden kans op een tweede kabinet-Den Uyl op de onnozeste manier lopen en in 1981/1982 — de KVP was inmiddels geschiedenis geworden — ging tussen het CDA en de PvdA opnieuw alles mis wat mis kon gaan. Daarmee werd de vraag steeds klemmender of 'het nieuwe bestand' van na de tweede wereldoorlog moet worden beschouwd als een godsvrede die slechts bij de gratie van unieke omstandigheden kon bestaan. Zo nee, zijn dan de val van het laatste kabinet-Drees (1958) en latere botsingen wellicht niet meer dan incidenten geweest en is het

alleen noodlottig toeval dat katholieken en sociaal-democraten elkaar sindsdien nooit meer echt hebben weten te vinden? Er valt eigenlijk weinig logica te ontdekken in het feit dat juist PvdA en KVP, die sociologisch niet echt eikaars tegenvoeters waren (beide hadden stevige ankers in de massa van arbeiders), de kemphanen van de Nederlandse politiek zijn geworden, in plaats van bijvoorbeeld de PvdA en de VVD. F. J. ter Heide heeft in zijn (Groningse) proefschrift *Ordering en verdeling* de sociaal-economische achtergrond willen schetsen van de redelijk goede verstandhouding tussen KVP en PvdA in het tijdvak van de wederopbouw, zoekend naar verklaringen voor zowel het elkaar opzoeken in de eerste fase als het elkaar later afstoten. Dat hij zich daarbij niet beperkte tot het weergeven van de toestand van de economie en de ideeën van de Kamerfracties over het beleid, maar ook de rol van de SER, de Nederlandsche Bank en het Centraal Planbureau in beschouwing nam, maakt mede het belang van dit boek uit.

Ter Heide werkt met de begrippen 'convergentie' en 'divergentie'. Het eerste verschijnsel, het naar elkaar toegroeien van de belangrijkste politieke machten in hun opvattingen over het sturen van de economie, deed zich voor tot het midden van de jaren vijftig. Over de noodzaak van expansie en het grote belang van de export in dat verband bestond geen verschil van mening, over de wenselijkheid van globale planning door de overheid evenmin. Bij de uitwerking van het beleid openbaarden zich tal van tegenstellingen tussen de coalitiepartners, maar er werden aan de lopende band compromissen gesloten. Fracties en achterbannen — men denke bijvoorbeeld aan het NVV — legden zich daar zonder veel morren bij neer. De Partij van de Arbeid liet de socialisatiegedachte varen, de KVP nam genoegen met een bedrijfsorganisatie die qua opzet geen schaduw was van het ooit door de RKSP (voorgangster van de KVP) gepropageerde model. Minder overeenstemming dan over ordeningsvragen bestond er over kwesties rond de verdeling van het nationaal inkomen. Voor zowel KVP als PvdA was hier veel te verliezen. Een Keynesiaanse, anti-cyclische conjunctuurpolitiek was, zo meenden beide, noodzakelijk. Bij het treffen van concrete maatregelen kwam het er echter op aan de eigen kiezers zoveel mogelijk te ontzien. Over loon- en belastingpolitiek konden PvdA en KVP het dus niet dan na moeizaam touwtrekken eens worden, gegeven de verschillen in maatschappelijke basis. Na de verkiezingen van 1952 en nog sterker na die van 1956 — beide brachten de PvdA winst — groeide bij de KVP de behoefte meer werk te maken van de eigen identiteit en afstand te nemen van het nivellerend beleid. Aldus komt Ter Heide tot de geloofwaardige constructie dat divergentie van opvattingen over verdelingsvraagstukken vanaf ongeveer 1953 de tamelijk goede relatie ondergroef, die na de oorlog dank zij convergentie van ideeën omtrent ordening en planning was ontstaan.

Actueel is deze studie waar wordt ingegaan op de theorie van de 'uiterste noodzaak', de gedachte dat de Nederlandse katholieken er een kwade gewoonte van hebben gemaakt de socialisten slechts in de regering te dulden zolang zij daar niet gemist kunnen worden en hen weer te dumpen zodra zich daartoe maar even een mogelijkheid voordoet. Discussies rond dit inspirerende thema zijn recentelijk weer aangezwengeld door de Trouw-journaliste Anneke Visser in haar boek *Alleen bij uiterste noodzaak?* Anders dan Visser, die de these van katholiek opportunisme zonder meer verwerpt, draagt Ter Heide slechts nuanceringen van de theorie aan. Ook in de PvdA wilden bepaalde stromingen wel van de coalitie af, en een deel van het KVP-kader wilde juist niet met de socialisten breken. Door welke motieven de KVP zich ook liet leiden, uit de samenwerking was hoe dan ook de spankracht verdwenen. Romme komt er bij Ter Heide goed af. De katholieke voorman wordt overtuigend vrijgepleit van de berekenende trouweloosheid jegens de PvdA die hem niet zelden is aangewreven.

Ook op de loyaliteit van de katholieke ministers in de diverse kabinetten-Drees valt weinig aan te merken. (Tegen de gevestigde gewoonte in noemt Ter Heide het in 1951 geformeerde kabinet het eerste kabinet-Drees, zodat er bij hem in totaal slechts drie kabinetten-Drees hebben bestaan.) Het waren de socialistische bewindslieden Hofstra (financiën) en Suurhoff (sociale zaken) die in 1957/1958 de zaak op scherp zetten, door tegen de steeds krachtiger geformuleerde wens van de KVP in, vast te houden aan de vanaf 1956 doorgevoerde bestedingsbeperking. Ter Heide prijst hun moed (ook de PvdA-achterban zuchtte en steunde), niet hun inzicht. Bestedingsbeperking was tegen het einde van 1957 geen dwingende eis meer. Zij hadden er beter aan gedaan de materiële nood van het publiek enigszins te verlichten. Nu kreeg de PvdA alle schuld van vermindering van koopkracht en leed ze een zware nederlaag bij de Statenverkiezingen van 1958. Dat was het begin van het einde. De KVP voorvoelde een fraaie uitslag bij nieuwe Kamerverkiezingen. De PvdA werd geplaagd door frustraties. Alle overgebleven wederzijdse goodwill loste op.

Ordering en verdeling besteedt de nodige aandacht aan de internationale context: de totstandkoming van de EEG dwong Nederland zich in te stellen op meer competitie en concurrentie en zijn economie op een andere leest te schoeien. Ook de meningsvorming binnen de politieke partijen komt aan bod. Zo wordt uitvoerig ingegaan op de geest van *De weg naar vrijheid*, het 'socialistisch perspectief' dat de PvdA in 1951 deed verschijnen, als vervolg op en ter vervanging van het Plan van de Arbeid. Juist door zijn onderzoek breed op te zetten heeft Ter Heide de discussie over het consensus-tijdvak na de oorlog een belangrijke stimulans gegeven. Dat alweer een socioloog dit deed moge de historici prikkelen tot grotere activiteit.

D. F. J. Bosscher

W. J. Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig. Een sociologisch-economische beleidsstudie* (Dissertatie Limburg 1986; Assen-Maastricht: Van Gorcum, 1986, x + 338 blz., f58,-, ISBN 90 232 2244 X).

De geschiedenis is door Thorbecke ooit 'eene fakkel des tegenwoordigen levens' genoemd. Soortgelijke gevoelens moeten de student en latere medewerker van de vakgroep filosofie en maatschappijwetenschappen van het sociologisch instituut te Groningen, W. J. Dercksen, hebben bezielde toen hij rond 1980 de snelle toeneming van de werkloosheid in Nederland zag. Zij zetten hem aan tot het schrijven van een dissertatie, waarop hij in 1986 aan de Rijksuniversiteit Limburg bij Albada promoveerde, met Wemelsfelder als tweede promotor. Dercksen bedoelt dit werkstuk als een 'niet-restrictieve en interdisciplinaire beoefening van de sociale wetenschap'.

Het eerste thema van zijn studie is een beschrijving van het rond de jaren vijftig gevoerde industrialisatiebeleid, uitgesplitst naar beleidsonderdelen, waarbij de gehanteerde instrumenten zo uitvoerig mogelijk worden geïnventariseerd. Wat de keuze van die instrumenten betreft, beperkt Dercksen zich tot de complexen van beleidsmaatregelen die naar zijn mening op de uitbreiding van de industriële werkgelegenheid zijn gericht, te weten de loon- en prijspolitiek, de fiscale politiek, de financiering van de industriële investeringen, het produktiviteitsbeleid, het technologiebeleid en het regionale industrialisatiebeleid. Met deze beschrijving van het instrumentarium van de industrialisatie — hoe volledig en daar-